

До недоліків нової моделі вирішення трудових спорів можна віднести і невключення до числа колективних трудових спорів не вирішену розбіжність між сторонами соціального діалогу у сфері праці щодо відмови роботодавця, організації роботодавців, їх об'єднання, органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування врахувати пропозицію представників працівників при прийнятті актів, які містять норми щодо соціально-трудових відносин, яка передбачена ст. 359 проекту Трудового кодексу⁷.

З огляду на такі недоліки нової моделі вирішення трудових спорів, яка заснована на шведському досвіді вирішення трудових спорів, її впровадження, на нашу думку, повинно здійснюватися лише після комплексного наукового аналізу даної моделі та з визначенням примирних стадій вирішення індивідуальних трудових спорів як факультативних.

УДК 347.4

Одностороння відмова від договору як підстава зміни його умов

Т. О. Родоман,

здобувач Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
помічник судді апеляційного суду Рівненської області

Проаналізовано умови зміни договору в разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково відповідно до ч. 3 ст. 651 ЦК України. Визначено поняття односторонньої відмови від договору. Розглянуто різноманітні класифікації підстав для односторонньої відмови від договору, проаналізовано особливості такої зміни.

Ключові слова: договір, одностороння відмова, контрагент.

Родоман Т.А. Односторонний отказ от договора как основание изменения его условий

Проанализированы условия изменения договора в случае одностороннего отказа от договора в полном объеме или частично в соответствии с ч. 3 ст. 651 ГК Украины. Определено понятие одностороннего отказа от договора. Рассмотрены различные классификации оснований для одностороннего отказа от договора, проанализированы особенности такого изменения.

Ключевые слова: договор, односторонний отказ, контрагент.

Rodoman Tetiana. The unilateral rejection of the treaty as a ground of its' terms changing

The conditions of contract changing in the case of a unilateral rejection of the treaty in whole or partly in accordance with the provisions of Part 3 of Art. 651 of the Civil Code of Ukraine are analyzed in this scientific article. The concept of unilateral rejection of the treaty, various classifications of reason to unilaterally terminate of the contract and features of such changing are determined in this article.

Key words: agreement, unilateral rejection, counterparty.

Українське цивільне законодавство дає можливість визначати долю договору, що є важливою формою свободи договірних правовідносин: ті, хто наділені

⁷ Проект Трудового кодексу України №2902 від 22.04.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746

правом за власною ініціативою укласти договори, повинні бути такі ж вільні у питаннях зміни їх умов.

Враховуючи своєрідну гнучкість договірних правовідносин, що певною мірою забезпечує задоволення інтересів учасників цивільних правовідносин, необхідно проаналізувати зміни умов договору в контексті ч. 3 ст. 651 ЦК України: з'ясувати загальні закономірності та умови, за яких можлива зміна умов договору в разі односторонньої відмови від нього.

Наслідком односторонньої відмови від договору є зміна умов раніше укладеного договору (ч. 3 ст. 651 ЦК України), що є запорукою реалізації комерційних/некомерційних планів та очікувань кожної із сторін правовідносин, а також гарантією успішного досягнення поставлених завдань.

Окремі питання, пов'язані зі зміною умов договору, досліджували А. Присяжнюк ("Зміна і розірвання цивільно-правових договорів: правові наслідки, підстави повернення виконаного за договором"), О. Стребкова ("Изменение и расторжение договора в отношениях между коммерческими организациями"), К. Чистяков ("Изменение и расторжение гражданско-правового договора").

У цивілістичній науці основна увага приділяється проблемам укладення та припинення договору, проте умови, наслідки та загальні закономірності зміни умов договору відповідно до ч. 3 ст. 651 ЦК України залишаються поза увагою.

Договір – це один з універсальних цивільно-правових інструментів, за допомогою якого інтерес однієї сторони задовольняється лише за допомогою задоволення інтересу іншої сторони. Це передбачає обов'язковість належного виконання договору обома сторонами в якості загального правила і детальне правове регулювання розумних винятків з цього правила, в тому числі підстав та порядку односторонньої відмови від виконання вже раніше укладеного договору, що є, мабуть, найконфліктнішим способом зміни раніше встановлених договірних правовідносин між сторонами.

Ч. 3 ст. 651 ЦК України встановлено право на односторонню відмову від договору в повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно зміненим. Головними правовими передумовами здійснення односторонньої відмови від виконання договору є: норма права, адже саме вона закріплює суб'єктивне право сторони на здійснення такої дії – відмови, а також згода сторін, оскільки про право односторонньої відмови повинно бути чітко зазначено в тексті договору. В. Вітрянський та М. Брагинський зазначають, що одностороння відмова від договору можлива тільки в тих випадках, коли це допускається законом або угодою сторін. Одностороння відмова від виконання означає його зміну. Це правило діє лише в тих випадках, коли це передбачено законом або договором¹.

Підставами виникнення права на односторонню зміну договору є визначені юридичні факти. Встановлені законом підстави виникнення права на відмову від виконання договору можна об'єднати у дві групи:

1) випадки, коли право сторони на відмову від виконання договору виникає при порушенні контрагентом своїх обов'язків. Мета відмови полягає у припи-

¹ Брагинский М.И. Договорное право. Кн. 2: Договоры о передаче имущества / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2000. – 800 с.

ненні права, порушені права потерпілої сторони безпосередньо не захищаються, а можливість в односторонньому порядку відмовитися від виконання договору забезпечує захист інтересу сторони в повному або частковому припиненні обов'язків;

2) підстави виникнення права на відмову від виконання договору, які не пов'язані з порушенням зобов'язання. Особливі підстави для відмови від договору передбачені за наявності ознак неспроможності.

Термін “одностороння відмова” буквально означає, що при отриманні повідомлення від потерпілої сторони про зміну умов договору такий договір вважається зміненим, а тому звертатися до суду не потрібно. Відтак одностороння зміна умов договору – це спосіб реагування однієї сторони договору на конкретні порушення договору іншою стороною, негативні наслідки яких не можуть бути попереджені жодними іншими шляхами².

Особливістю односторонньої зміни умов договору є відсутність згоди іншої сторони – контрагента. Тобто, якби контрагент не заперечував проти зміни договору, що пред'явлена іншою стороною, то йшлося б про зміну договору за згодою сторін, що передбачена ч. 1 ст. 651 ЦК України.

Зміна договору має чітко визначені межі, оскільки змінюються окремі його положення, але не сама модель. Наприклад, можна змінити в договорі кредиту предмет (замість грошової суми в розмірі 30 тисяч доларів США банк надасть позичальнику кредит в розмірі 40 тисяч доларів США) або спосіб виконання договору (замість доставки залізничним транспортом сторони домовляються про самостійне вивезення товару).

Одностороння зміна договору можлива шляхом вчинення стороною договору одностороннього правочину, який може породжувати правові наслідки не лише для однієї сторони, а для обох контрагентів договору. Ці наслідки можуть проявлятися у встановленні обов'язку для іншого контрагента. У даному випадку не можна протиставляти норми п. 2 ч. 3 ст. 202, які вказують на те, що односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила, нормам ч. 3 ст. 651, які вказують, що у разі здійснення односторонньої відмови від договору повністю або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, такий договір буде вважатися зміненим. Ч. 2 ст. 651 ЦК України мають пріоритет у застосуванні, позаяк є спеціальними щодо п. 2 ч. 3 ст. 202 стосовно зміни умов договору. На спеціальне правило ст. 651 вказує також її розташування у главі 53 ЦК України, яка регулює укладення, зміну та розірвання договору³.

Важливо також з'ясувати, в який момент договір вважається зміненим у разі односторонньої відмови від нього. При односторонній відмові від договору (у випадках, передбачених договором чи законом) договір слід вважати зміненим з моменту одержання контрагентом повідомлення про відмову (за аналогією з офертою та акцептом при укладенні договору). Внаслідок односторонньої відмо-

² Андреев С.Е. Договор: заключение, изменение, расторжение / С.Е. Андреев, И.А. Сивачева, А.И. Федотова. – М.: Проспект, 1997. – С.84.

³ Вавженчук С.Я. Договірне право: навчальний посібник / Вавженчук С.Я. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 62.

ви від зобов'язання частково або у повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється (ч. 3 ст. 615).

Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли одній чи обом сторонам договору на їх розсуд дозволяється односторонньо відмовитися від виконання договору незалежно від порушення договору другою стороною.

Це, зокрема, стосується договорів, у яких обидві сторони наділені таким правом:

– договору комерційної концесії (ч. 1 ст. 1126): кожна із сторін у договорі комерційної концесії, строк якого не встановлений, має право у будь-який час відмовитися від нього, повідомивши про це другу сторону не менш як за шість місяців, якщо більш тривалий строк не встановлений договором; договору комерційної концесії може бути змінений відповідно до глави 53 (ч. 1 ст. 1125);

– договору транспортного експедирування (ст. 935): клієнт або експедитор має право відмовитися від договору транспортного експедирування, попередивши про це другу сторону в розумний строк).

За ініціативою однієї із сторін в односторонньому порядку можуть відмовитися від договору, зокрема: обдарований за договором дарування з обов'язку передати дарунок у майбутньому може відмовитися від нього у будь-який час до прийняття дарунка (ч. 2 ст. 724); комісіонер має право відмовитися від договору комісії, коли строк не встановлений договором (ч. 1 ст. 1026); наймач має право відмовитися від договору прокату і повернути річ наймодавцеві у будь-який час (ч. 1 ст. 790).

Право на односторонню відмову може передбачатися в договорі на стадії його укладення або зміни у формі укладення додаткової угоди.

В. Вітрянським запропоновано класифікацію підстав для односторонньої відмови від виконання договору. Першу групу становлять випадки, коли сторони договору або одна із них наділяються правом односторонньої відмови від договору на свій розсуд за умови прийняття на себе певних додаткових зобов'язань, другу групу – випадки, коли наділення сторони правом односторонньої відмови від договору або одностороння зміна його умов є одним з наслідків порушення контрагентом за договором своїх зобов'язань (зокрема, ст. 848, 849). Третю групу – випадки, коли можливість односторонньої відмови від договору або зміни його умов пов'язується з настанням певних обставин, незалежних від волі сторони; четверту групу – випадки, коли достатньою підставою односторонньої зміни договору визнається одне лише припущення про можливу нездатність сторони виконати прийняте на себе зобов'язання; п'яту групу – випадки, коли надання права на односторонню відмову від виконання договору або на односторонню зміну його умов диктується особливою природою відповідних договірних зобов'язань. До неї належать синелегматичні, безстрокові та фідучіарні договори⁴.

Зміні договору з ініціативи однієї сторони закон приділяє достатньо уваги, оскільки зміна договору в зв'язку з відсутністю узгодженої волі сторін з цього питання виходить за рамки нормального розвитку договірної угоди, що призводить до порушення балансу інтересів сторін, який очікувався на момент укладення договору.

⁴ Брагинский М.И. Договорное право. Книга первая: Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 1997. – 682 с.

Обов'язковим елементом механізму правового регулювання зміни договору слід вважати незалучення суду до процесу зміни договору, що є неюрисдикційною підставою зміни договору. Сам факт відмови призводить до зміни правовідношення. Звичайно, це не позбавляє контрагента можливості оспорювати у суді обґрунтованість такої відмови на підставі загальних положень ЦК України про захист порушених прав (ст.16).

Із реалізацією суб'єктивного права на односторонню відмову від виконання договору і виникає трансформація договірної правовідносини, результатом якого стає зміна договору.

Сама відмова від виконання договору є мірою дозволеної поведінки для сторони правовідносини, тобто саме вона становить основу диспозиції правової норми, яка передбачає можливість її застосування. На рівні диспозиції правової норми елементом, що стимулює застосування односторонньої відмови від виконання договору, є суб'єктивне право, яке виражає можливість дії правомочної сторони, що пов'язано із задоволенням інтересів щодо зміни договірної правовідносини. Відмова від виконання договору через норми об'єктивного права постає як гарантована державою юридична можливість діяти на свій розсуд. Така норма дає стороні, правомочній у застосуванні даного способу зміни договору, змінити договірні відносини, а також вимагати відповідної поведінки від контрагента договору без звернення до органів держави за особистим захистом з метою задоволення свого особистого інтересу, спрямованого, як правило, на захист власного права або на компенсацію правової нерівності.

Одностороння відмова від виконання договору надає правомочній стороні перевагу в односторонній зміні договору без участі державних органів. Реалізуючи право на відмову, правомочна сторона договору звільняє себе від обов'язків з виконання своєї частини зобов'язань без узгодження з контрагентом – при повній відмові від виконання договору або полегшує собі умови виконання – при частковій відмові, тобто змінює договір.

Отже, односторонній відмові від виконання договору надання зацікавленій стороні можливості в односторонньому порядку змінити договірні відносини дозволяє їй самостійно реалізувати захист власних прав та інтересів без звернення до державних органів, що може бути зроблено в найкоротші терміни. Ця оперативність дуже приваблива для тієї сторони правовідносин, яка відмовляється від договору, що дозволяє їй домогтися задоволення власних інтересів у найкоротший проміжок часу. З цієї точки зору, одностороння відмова від виконання договору є одним з найшвидших способів зміни договору.

При застосуванні односторонньої відмови від виконання договору незалежність волі кожної зі сторін договору від волі контрагента є основою для можливості правомочній стороні в односторонньому порядку здійснювати дії із зміни договірних відносин без узгодження своїх дій з протилежною стороною договору. Відсутність такої можливості призвела б до залежності реалізації суб'єктивного права від волі сторони, яка не зацікавлена в зміні договору.